

Aan de barbaren de eindzege?

PHILIP VERMOORTELE

University of Leuven

Onderzoeksgroep Literatuur en Cultuur
KU Leuven - Campus Brussel
Warmoesberg 26
1000 Brussel, Belgium
philip.vermoortel@gmail.com

The Final Victory for the Barbarians?

Abstract: In 1860 the Dutch author Multatuli (pen name of Eduard Douwes Dekker) published *Max Havelaar*, which was to become the most famous 19th century Dutch novel. In 2010 the book was rewritten by NRC-journalist Gijsbert van Es. His purpose was to make the book more accessible for secondary school pupils for whom *Max Havelaar* was on the mandatory reading list. He modernized the language, updated the vocabulary but also cut out a number of long-winded passages, making the 2010 version about one fifth shorter than the original. This article analyses the many reactions to the adaptation, going from lavish praise to complete disapproval. The article focuses on the arguments of advocates and opponents, evaluating their validity. It also tries to answer the question whether the author has achieved his aim.

Keywords: *Max Havelaar*; Multatuli; adaptation; rewriting; Dutch literature; mandatory reading list

Max Havelaar is verschenen op 15 mei 1860. Bijna 150 jaar later, in februari 2010, is er een moderne versie van uitgebracht, hertaald en bewerkt door Gijsbert van Es, journalist bij *NRC Handelsblad*. De hertaling van *Max Havelaar* heeft erg uiteenlopende reacties uitgelokt, van principiële afkeuring tot gejuich om het geslaagde eindresultaat.

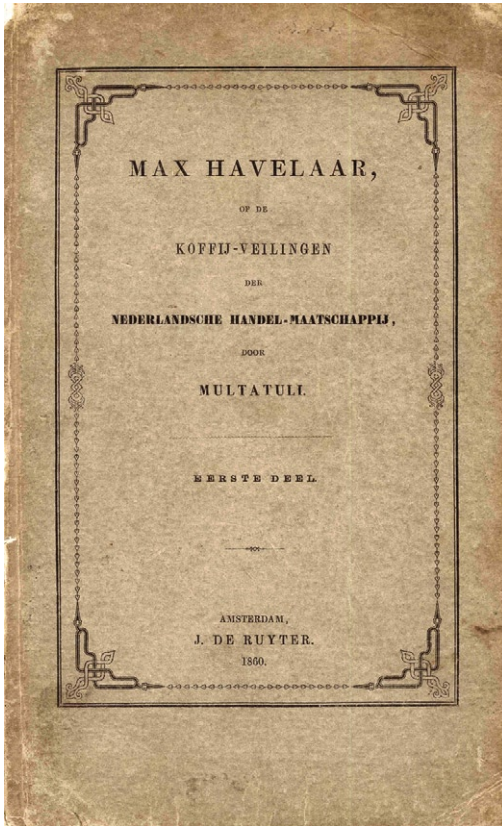

Fig.1. Multatuli. 1860. *Max Havelaar of de Koffij-veilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij*. 1 ed. Amsterdam: J. de Ruyter.

In de inleiding bij zijn hertaling schrijft Van Es dat het interessant zou zijn om de recensies over zijn bewerking “te analyseren en de argumenten vóór en tegen te ordenen.” Dat is wat ik hier nu zal proberen te doen. Een enkele keer zal ik een standpunt wat aanschouwelijker maken met eigen voorbeelden. Ze worden gevolgd door de beginletters van mijn voornaam en naam tussen haakjes: (PV). Aan het einde zal ik een eigen standpunt verwoorden.

1. Waarom Gijsbert van Es?

Maar eerst wil ik nagaan waarom uitgerekend Gijsbert van Es de hertaler is geworden van *Max Havelaar* en niemand anders. Uit wat hij daarover zelf vertelt (2010 en 2013) en uit de inleiding bij zijn hertaling (2014) vallen vier redenen te destilleren.

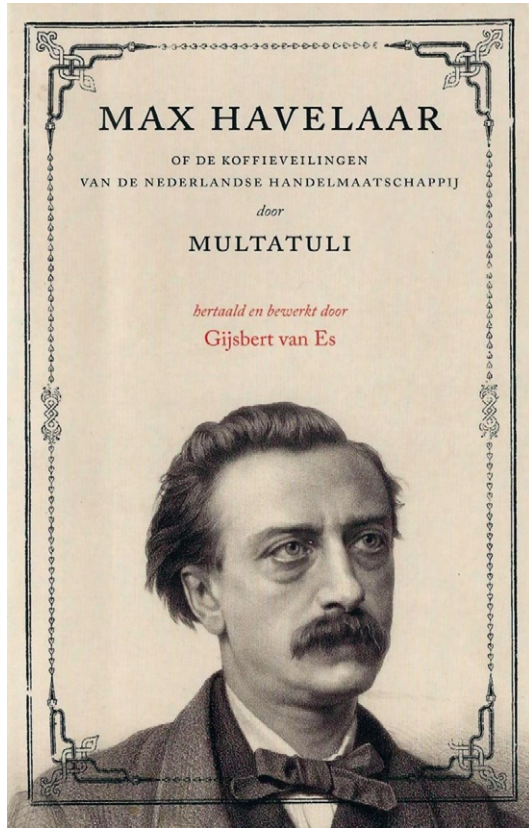

Fig.2. Multatuli. 2014. *Max Havelaar of de Koffievelingen van de Nederlandse Handelmaatschappij*, hertaald en bewerkt door Gijsbert van Es. 8 ed. Amsterdam: Nieuw Amsterdam NRC Boeken.

Ten eerste is Van Es, zoals hierboven al vermeld, journalist bij *NRC Handelsblad*. NRC-redacteuren werken vanuit beginselen die vastgelegd zijn in het eerste nummer van de eerste jaargang (1 oktober 1970) zoals opkomen voor mensenrechten, respect tonen voor minderheden en zich niet laten muilkorven. Daar zou Multatuli zich perfect in hebben kunnen vinden. Van Es noemt zichzelf een “activist” en dat was Multatuli ook. Zoiets scheidt een band.

Ten tweede is Van Es ervan overtuigd dat een publiek dat zijn belangstelling voor iets dreigt te verliezen, op een nieuwe manier benaderd moet worden. Toen het aantal lezers van de papieren *NRC* begon af te nemen, heeft hij de elektronische *nrc.next* gelanceerd en dat was “een opmerkelijk succes [...] op de krimpde krantenmarkt” (Van Es 2010: 3). Toen hij merkte dat de interesse voor geschiedenis begon te tanen, bedacht hij de “Canon van de Nederlandse geschiedenis” (Van Es 2010: 3). Hij nodigde de historici Jan Bank en Piet de Rooy uit om die canon uit te schrijven en publiceerde het stuk in *NRC* van 30 september

2004. Dat was het startschot voor “een golf van canons [...] tot en met de officiële ‘staatscanon’ met de vijftig vensters van professor Frits van Oostrom c.s.” (Van Es 2010: 3). Logisch dus dat hij vond dat *Max Havelaar* herschreven moest worden toen bleek dat steeds meer Nederlandse leerlingen uit het secundair onderwijs dat boek al na enkele hoofdstukken terzijde legden wegens de te langdradige stijl en het te archaische taalgebruik. Het is dan ook in de eerste plaats voor de “zestien- à zeventienjarigen die lezen ‘voor hun lijst’” dat Van Es zijn bewerking heeft gemaakt (Van Es 2010: 4).

De derde factor was de aanmoediging van prominente Multatuli-kenners zoals wijlen Cees Fasseur, ex-voorzitter van het Multatuli Genootschap, Multatuli-biograaf Dik van der Meulen en Jos van Waterschoot, gewezen conservator van het Multatuli Museum. Zij hebben het plan van Van Es enthousiast onthaald en hem ertoe aangespoord om meteen aan de slag te gaan (Van Es 2010: 4; zie ook Arnoldussen 2010).

Maar het is uiteindelijk Multatuli zelf die Van Es over de streep heeft gehaald. Want hoezeer Van Es *Max Havelaar* ook bewonderde als literair-historisch en literair monument, toch zag hij het boek in de eerste plaats als een meesterlijk pamflet. En zo zag Multatuli het ook. Of men zijn vorm en stijl geslaagd vond of niet, dat interesseerde Multatuli niet, hij wilde *gelezen* worden. En dus vond Van Es dat hij, geheel in de geest van en uit respect voor Multatuli, ervoor moest zorgen dat *Max Havelaar* ook in de 21ste eeuw nog gelezen kon en zou worden. Dat hij commentaar zou krijgen op stijl en vorm, wist hij vooraf, maar hij was bereid om dat op de koop toe te nemen. Alweer net als Multatuli zelf.

2. Moderniseren en inkorten

De manier waarop Van Es te werk is gegaan, is die van alle hertalingen en bewerkingen: “moderniseren en inkorten” (Parlevliet 2011: 71).

Om de taal te *moderniseren* heeft hij geopteerd voor wat hij zelf noemt: “tijdloos Nederlands” (Van Es 2010: 4). De lezer zal dus geen modieuze woorden aantreffen als “tof,” “chillen” en “cool” (Arnoldussen 2010). Ten tweede werden woorden vervangen die nu anders begrepen worden dan in Multatuli’s tijd of die helemaal niet meer begrepen worden. “Knevelen,” bijvoorbeeld, betekent nu ‘vastbinden’ of ‘de mond snoeren,’ maar honderdvijftig jaar geleden betekende het ‘afpersen’ en dus werd “afpersen” het woord in de hertaling. Droogstoppel zegt van zichzelf dat hij “braaf” is, maar bedoelde daarmee ‘fatsoenlijk’ en dus werd “fatsoenlijk” het woord in de hertaling (Van Es 2010: 4).

Bij het *inkorten* van het boek heeft Van Es vooral gesnoeid in Havelaars talrijke uitweidingen over uitweidingen en in de overvloed van voorbeelden waarmee

Droogstoppel bij de lezer zijn gelijk wil halen (Kets 2010: 6). Van de 100.000 woorden uit de oorspronkelijke versie hield Van Es er 80.000 over (Van Es 2010: 4). Van de talrijke noten die Multatuli toegevoegd heeft in de vierde en vijfde druk van *Max Havelaar* is niets overgenomen. Van Es kort echter niet alleen in, hij *breidt* ook een beetje *uit*. Bijvoorbeeld door de Maleise woorden tussen haakjes in de tekst te verklaren en door aan elk hoofdstuk een korte samenvatting te laten voorafgaan.

3. Tegenstanders en voorstanders

Zoals gezegd, heeft de hertaling zowel geleid tot felle tegenstand als tot grote instemming. Laten we eerst even luisteren naar een aantal tegenstanders.

Peter Altena (2010: 9) schrijft: "Wie die schitterende *Max Havelaar* echt wil lezen, leest [niet] de hertaalde en bewerkte editie, maar de *Max Havelaar* met ongekende woorden, intrigerende zinnen en overdonderende kracht." Volgens Ton Anbeek (2010: 8) heeft de hertaler "de zeggingskracht" van *Max Havelaar* "zorgvuldig om zeep geholpen." Marjolijn Februari (2010) treurt met William Shakespeare en Tom Lanoye: "It hurts me, man, much dieper [sic] dan [sic] you think." Guus Luijters (2010) noemt de hertaalde *Havelaar* "een regelrechte ramp." Barber van de Pol (2010) vindt het compleet overbodig dat het boek hertaald werd: "Even blazen en het weinige stof op [...] *Max Havelaar* is eraf. Dat kan iedere lezer zelf wel, als hij wil." Hans van den Bergh, de betreurde gewezen voorzitter van het Multatuli Genootschap, noemde de bewerking "net zo erg als de Nachtwacht op een koektrommel" (Van Es 2013). Peter van Zonneveld (2010: 7), ten slotte, besloot zijn bespreking met: "Lees, beste leerlingen, de echte *Max Havelaar* (en dan niet de hertaalde versie)."

Maar er zijn ook voorstanders. Annemarie Kets (2010: 6) vindt dat Van Es de roman "niet alleen korter, maar ook toegankelijker" heeft gemaakt. Janet Luis (2010) vreesde voor de hele onderneming, maar vindt dat het uiteindelijk toch allemaal goed afgelopen is. Dik van der Meulen (in Multatuli 2014: 1) is ervan overtuigd dat Multatuli zo zou "hebben geschreven als hij nu had geleefd." Oud-leraar Nederlands Cees van der Pol getuigt op de site scholieren.com: "Het is Van Es gelukt om [...] een acceptabele 21e-eeuwse versie van het boek te publiceren." Hij raadt de docenten Nederlands zelfs aan om de oude exemplaren uit de schoolbibliotheek te verwijderen en alleen nog deze hertaling aan te kopen. Volgens Bernadette van Hoorn (in Multatuli 2014: 1), docente Nederlands, zullen de leerlingen nu eindelijk niet meer halverwege afhaken, maar tot de laatste letter genieten van deze "eigentijdse, grappige, spannende en lekker leesbare roman." Jos van Waterschoot (in Multatuli 2014: 1) sluit daar enthousiast bij aan met: "Nu kan in 2010 werkelijk niemand meer ontkomen aan het vieren van het 150-jarig bestaan van de *Max Havelaar*."

4. De argumenten pro

4.1. De leerlingen lezen (lazen) *Max Havelaar* niet meer

De grootste voorstanders zijn de leraren van de middelbare school. Zoals hierboven al gezegd, is hun belangrijkste argument dat er nu eindelijk een *Max Havelaar* is op de maat en naar de smaak van hun leerlingen. Maar ook buiten de school zijn er heel wat lezers die het boek – en dan vooral de uitweidingen – tegenwoordig niet meer kunnen verteren en dus blij zijn met deze 21ste-eeuwse versie. Eindelijk een leesbare *Havelaar*, dat is argument nummer één.

4.2. Ik wil gelezen worden

Zoals hierboven eveneens al gezegd is, heeft Van Es voor zijn onderneming steun gevonden bij Multatuli zelf. Die wou immers hoe dan ook gehoord en gelezen worden en in geen geval beschouwd worden als een schrijver van fictie of van mooie verhaaltjes. De hertaling van Van Es komt dus tegemoet aan Multatuli's operste wens. Dat is argument nummer twee.

4.3. Van de bewerking naar het origineel

Het derde argument is dat sommige lezers juist dankzij de lectuur van deze bewerking misschien de stap zullen zetten naar het origineel. Annemarie Kets vertelt dat ze *Uncle Tom's Cabin; or, Life Among the Lowly* (1852) heeft leren kennen in een bewerking voor kinderen en juist daardoor later het origineel is gaan lezen (Kets 2010: 6; zie ook Luis 2010). Jaap Grave (2011: 105) wijst erop dat er “vooralsnog in het bijzonder buiten Nederland, van vrijwel alle klassieke werken verkorte versies” verschijnen. Hoevelen hebben via deze weg niet *Don Quijote*, *Gulliver's Travels*, *Moby Dick*, *Notre Dame de Paris* of *Robinson Crusoe* leren kennen? We hebben wel al een Suske en Wiske over *De halve Havelaar*, maar nog geen verkorte versie voor de jeugd. Misschien een idee voor de volgende bewerker? Carel Peeters (2010) wijst er overigens op dat *Max Havelaar* – net als alle grote werken uit de wereldliteratuur – simpelweg zo sterk is dat het boek alle bewerkingen zal overleven.

5. De argumenten contra

5.1. Haastwerk?

Een eerste ‘argument’ is de smalende opmerking dat Van Es zijn bewerking gemaakt heeft op de trein van thuis naar het werk met een laptopje op zijn schoot. Zo'n beetje tussendoor dus eigenlijk. En dat nog wel in een maand of zeven. Hoofdstuk 1 was zelfs al op één avond klaar. Kan zulk haastwerk wel goed zijn? (Luijters 2010; Van Es 2010: 4; Van Houcke 2010).

5.2. Verkleuring van het onderwijs

Bij de euforie van het lerarenkorps over een leesbare *Havelaar* voor hun leerlingen, plaatsen de tegenstanders de volgende drie kanttekeningen. Ten eerste vormt de introductie van deze hertaling in het secundair onderwijs een zoveelste toegeving aan de stelselmatige afbraak en verkleuring van het literatuuronderwijs aldaar (Van Zonneveld 2010: 7).

Ten tweede – en nu citeer ik uitvoerig Ton Anbeek (2010: 8) – rijst de vraag of er serieus onderzoek [is] gedaan of Multatuli's meesterwerk werkelijk te zwaar is voor jeugdige hersenen? Op de site 'scholieren.com' staat een uitvoerig boekverslag uit 2007 waarin ene 'Maaike' opmerkt: 'De taal is helder en nu nog redelijk goed leesbaar, op een paar verouderde en veel te lange zinnen na.' Deze Maaike had dus kennelijk weinig moeite met het taalgebruik van het boek en hetzelfde geldt voor een ander boekverslag waarin bijvoorbeeld staat te lezen: 'De stijl waarin Multatuli zijn verhaal geschreven heeft, is nu, na meer dan honderd jaar, nog goed leesbaar. Er is van een, voor die tijd, zeer frisse stijl gebruikgemaakt.'

Ook Stan van Houcke (2010) vraagt zich af: "Hoe weet [Van Es] wat jongeren *toegankelijk* vinden en wat niet?"

Ton Anbeek (2010: 8), ten slotte, gaat nog een stap verder met de vraag: "Indien niet de taal een struikelblok vormt, wat dan wel? Dat is niet onderzocht."

5.3. Het "tijdloos Nederlands"

Een derde punt van kritiek betreft de taal. Om te beginnen is de vervanging van woorden die Van Es blijkbaar verouderd acht, niet systematisch gebeurd. Op een en dezelfde bladzijde (pag. 23) wordt Multatuli's „deugdzaam” achtereenvolgens vervangen door „fatsoenlijk,” „net,” „lui” en „keurig.” „Deugd” wordt „fatsoen,” maar ook „welgemanierdheid,” waardoor het ironische hameren op dat steeds terugkerende woordje „deugd” compleet verloren gaat. Een voorbeeld. Multatuli schrijft – ik onderstreep – “Zoo'n meisje is natuurlijk de heldin. Ze heeft eenige verleiders de trappen afgeworpen, ze roept gedurig: 'o myne moeder, o, myne moeder!' en stelt dus de deugd voor. Wat is dat voor een deugd, die een vol jaar nodig heeft voor een paar wollen kousen?”¹ Dat wordt bij Van Es: “Zo'n meisje is natuurlijk de heldin. Ze heeft enkele verleiders de trappen afgegooid, ze roept voortdurend: 'O mijn moeder, o, mijn moeder!' en moet dus fatsoen uitstralen. Wat is dat voor een welgemanierdheid, die een heel jaar nodig heeft om een paar wollen sokken te breien?” (Februari 2010).

Ten tweede zijn de parafrases dikwijls veel minder krachtig dan het origineel. Bij Multatuli luidt de laatste vraag van Frits: “Wat gebeurt er als twee gelovigen

¹ Alle citaten uit de niet-herwerkte versie geef ik volgens de vijfde druk uit 1881, de laatste die tijdens Multatuli's leven verschenen is.

tegen elkaar inbieden?" Van Es maakt daarvan: "Wat gebeurt er als twee gelovigen in hun gebed precies het tegenovergestelde aan God vragen?" (Anbeek 2010: 8). In de beroemde slagzin "wederlegging van de HOOFDSTREKKING van mijn werk is onmogelijk" is het woord "HOOFDSTREKKING" gekortwiekt tot "STREKKING" (Francken 2010: 10). De alom bekende typering "Hy was een vat vol tegenstrydigheids" uit het Havelaarportret wordt: "Hij was een vat vol tegenstrijdigheden" (PV). Het evenwichtige aforisme – ik onderstreep – "Want niet in het snyden der *padie* is de vreugde: de vreugde is in het snyden der *padie* die men geplant heeft" wordt bij Van Es: "Want niet in het snijden der padi ligt de vreugde: de vreugde is in het snijden der padi die men heeft geplant" (PV). Soms is de parafrase zelfs minder duidelijk dan het origineel. Aan het begin van het twaalfde hoofdstuk formuleert Multatuli kristalhelder: "– Dit was niet geheel onwaar, doch *waar* was 't ook niet." Dat wordt bij Van Es herschreven tot het onbegrijpelijke: "Dat was niet helemaal onwaar, maar het was ook *niet* waar" (PV).

Barber van de Pol (2010) signaleert in dit verband een aantal "vervlakkende" herschrijvingen uit het "Onuitgegeven Toneelspel" aan het begin van *Max Havelaar*. Multatuli schrijft bijvoorbeeld met zin voor metriek en ritmiek: "Ik heb haar gevoed en gekleed en verzorgd." Dat wordt bij Van Es "Ik heb haar voedsel en kleding gegeven en ik heb haar verzorgd." "Het past niet" wordt "Het is ongepast." "Er zijn getuigen die verklaren zullen" wordt omgezet in "Er zijn getuigen die kunnen verklaren," waardoor ook de betekenis verandert. De tweede zin van Droogstoppel, "Het is mijn gewoonte niet, romans te schrijven," wordt "Het is niet mijn gewoonte romans te schrijven."

Doordat Van Es, ten slotte, geopteerd heeft voor een zo neutraal mogelijk Nederlands, heeft hij ook heel wat van Multatuli's sterk retorische stijl geneutraliseerd. De hertaalde versie mag dan al toegankelijker zijn, ze is ook vlakker en stijlozer.

5.4. Weglatingen

Ook op *wat* weggelaten is, is kritiek geleverd. Ten eerste omdat de weglatingen soms nogal met de natte vinger gebeurd zijn. Er zijn bijvoorbeeld drie vragen van Frits aan Wavelaar geschrapt zonder dat uit te maken valt waarom uitgerekend die drie (Anbeek 2010: 8).

Ten tweede zijn sommige weglatingen te betreuren. Aan het slot van hoofdstuk 6 breekt Havelaar een uithangbord af waarop een neger afgebeeld is die geboeid is aan de voeten van een pijprokende Europeaan. Van deze voor Havelaar toch wel erg typische daad van antiekoloniale verzet is bij Van Es geen letter terug te vinden (Peeters 2010). Carel Peeters (2010) signaleert ook nog dat er op p. 66 een hele bladzijde weggevalen is en dat in de plaats daarvan een alinea van eigen makelij ingeschoven werd die "op niets in het boek terugslaat."

5.5. Ik wil gelezen worden

Aan het slot van *Max Havelaar* schrijft Multatuli: “Ja, ik zal gelezen worden! Als dit doel bereikt wordt, zal ik tevreden zyn. Want het was me niet te doen om goed te schryven... ik wilde zóó schryven dat het gehoord werd.” Voor Van Es is dat de vrijbrief om *Max Havelaar* te herschrijven in een modern, neutraal, “tijdloos” Nederlands dat niet eens van topkwaliteit hoeft te zijn. Het gaat immers niet om goed schrijven, het gaat om de boodschap.

Deze argumentatie getuigt echter van grote naïviteit (of kwade wil), want terwijl Multatuli uitriep dat het hem niet te doen was om “goed te schryven,” bleef hij zijn teksten met de grootst mogelijke acribie herwerken om de uiterste perfectie te bereiken. Of zoals hij op 28 september 1859 aan zijn vrouw Tine schreef: “Ik hoop den stijl zuiver en goed te maken” (Multatuli 1950 X: 61). Dat hij uitriep geen schrijver te willen zijn, was pure retoriek, een discipline waarin hij niet te overtreffen was. En het lijkt er sterk op dat Van Es erin getuind is (of doet alsof), temeer daar juist “de geniale structuur” en de “buitengewone stijl” *Max Havelaar* hebben “uitgetild boven de vluchtigheid van een pamfletje” (Böhm 2010: 23, ook noten 29 en 30; Februari 2010; Francken 2010: 11; Ham 2010).

5.6. Nog meer tegenargumenten

Overige punten van kritiek zijn de volgende. De hertaling is bedoeld voor jonge nieuwe lezers, maar de lezers die het boek kopen en in de pen kruipen om te juichen of te protesteren zijn allesbehalve jong en nieuw. Het doel is dus niet bereikt (Francken 2010: 10; Parlevliet 2011: 72).

Van Es doet nog meer dan moderniseren en schrappen. Hij verandert soms ook de zinsvolgorde. Een voorbeeld. Multatuli laat Droogstoppel al in de tweede zin van de tweede alinea zeggen: “Voor de *Schrift* maak ik natuurlijk een uitzondering.” Van Es verschuift die zin naar het einde van de vierde alinea. Waarom? (Luijters 2010). Zelfs de volgorde van de alinea’s wordt aangepakt. Aan het begin van het vijfde hoofdstuk schuift Van Es de vijfde alinea (“- Myn God, de weg is... weg!”) naar de derde plaats en de tweede alinea naar de vijfde, waardoor een en ander bovendien behoorlijk onbegrijpelijk wordt (PV).

Het is ook niet duidelijk van welke uitgave van *Max Havelaar* Van Es voor zijn vertaling uitgegaan is. Net zoals Garnt Stuiveling destijds gedaan heeft voor de *Volledige werken*, maakt hij een mix van verschillende uitgaven. Het is dus eigenlijk een hertaling van de *Gijsbert Havelaar* of de *Max van Es* (Francken 2010: 11).

Ten slotte deze toch wel erg grappige *reductio ad absurdum*, die ontsproten is aan het brein van Stan van Houcke. Zodra het mechanisme van hertaling in werking is gezet, is het niet meer te stoppen. Over pakweg tien jaar moet er immers weer een nieuwe hertaling gemaakt worden want: “nieuwe jongeren, een nieuwe smaak, nieuwe woorden.” Zo zullen we uiteindelijk uitkomen bij een

“pamfletje van vijf bladzijden.” En al dat hertalen zal vast en zeker niet beperkt blijven tot literatuur. Straks gaat ook De Nachtwacht eraan geloven:

rats, weg dat rechter stuk [...], d'r staan al genoeg ouwe zakken op, en trouwens die stomme hond kan er ook af. *Van Gogh?* Die bleef maar door-kliederen, weg ermee, dan houden we een keurig klein *Canon* over, officieel goedgekeurd door de *Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen*, de *ANWB*, Wilders en natuurlijk *Gijsbert van Es*, redacteur van de *slijpsteen voor de geest*. De *Nikè van Samothrake*, beng, weg met die vleugels, die zijn volstrekt overbodig, nemen veel te veel ruimte in beslag. En als we de beeldende kunst hebben gezuiverd van oude achterhaalde vormen, dan is de klassieke muziek aan de beurt tot uiteindelijk de barbaren de eindzege hebben behaald. (Van Houcke 2010)

5.7. Enkele persoonlijke bedenkingen

Wat mij heeft geïrriteerd, is de systematische vooropplaatsing van het hulpwoord: “is beschuldigd,” “is gebeurd,” “heeft gezien” (Multatuli 2014: 17, 32 en 33). Dat schijnt een stokpaardje te zijn geweest van de vroegere *NRC*-baas K.L. Poll dat opgelegd werd aan al zijn ondergeschikten, inclusief Van Es. Blijkbaar met succes (Van de Pol 2010). Ook het excessief gebruik van “dit” in plaats van “dat” vond ik storend. En waarom soms “z'n” en soms “zijn”?

Van Es vermijdt de aanvoegende wijs omdat die ouderwets klinkt, maar daardoor kloppen sommige zinnen niet meer. Neem nu bijvoorbeeld deze zin – ik onderstreep –: “En wie [...] soms ontevreden mocht zijn met standplaats of beloning neemt de verheven plicht in ogenschouw die op hem rust, en hij zal geen andere beloning wensen.” Hier had moeten staan “neme.” Anderzijds duiken soms toch nog oude vormen op, zoals de imperatief meervoud in: “bidt en werkt” en “gaat heen en lijdt” (Multatuli 2014: 80, 242 en 310).

6. De hamvraag

De hamvraag is natuurlijk of het werk van Van Es ertoe heeft geleid dat middelbare scholieren *Max Havelaar* weer lezen. Het boek is momenteel aan zijn tiende druk toe. Begin 2013 waren al ruim 25.000 exemplaren over de toonbank gegaan. Uit allerlei blogs en boekbesprekingen valt heel veel enthousiasme af te lezen over deze moderne *Max Havelaar*. En zoals we gezien hebben, is alvast het leraarskorps er dolgelukkig mee. Toegegeven, leraren en leraressen zijn niet meteen het publiek waar Van Es op mikte, maar zij zijn wel wat men in de theorie van het jeugdliteraire communicatieproces noemt: de “bemiddelaars” of “gatekeepers” (Parlevliet 2011: 76). In eenvoudige mensentaal: zij zijn het die beslissen

of het boek gelezen (en gekocht) zal worden of niet. Dankzij hun enthousiasme komt de hertaling dan toch terecht bij het publiek waarvoor ze bedoeld was: de jonge lezers die *Max Havelaar* moeten lezen op de middelbare school. Het doel is dus toch bereikt.

Ik moet eerlijk bekennen dat ik *Max Havelaar* zelf altijd een moeilijk boek gevonden heb. De enigszins archaische taal is voor mij nooit een struikelblok geweest, maar des te meer de eindeloze uitweidingen. Niettemin voelde ik een zekere huiver bij de gedachte aan een gemoderniseerde versie. Ik ben die dus niet zonder scepsis beginnen te lezen, maar gaandeweg is mijn enthousiasme toegenomen. Alles bij elkaar helt bij mij de balans toch over naar de kant van de voorstanders. Het was een goed idee van Gijsbert van Es om *Max Havelaar* te herwerken. Wellicht kunnen de opmerkingen van de critici bijdragen tot een nog beter resultaat. Multatuli zal heel blij zijn dat hij nu opnieuw gelezen wordt. (Al zal hij toch stilletjes blijven hopen dat sommigen op een dag zijn *échte Max* zullen lezen).

Bibliografie

- Altena, Peter. 2010. "Een nieuwe *Havelaar*, voor nieuwe lezers?" *Nieuw Letterkundig Magazijn* 28: 9.
- Anbeek, Ton. 2010. "Hoe leesbaar is de *Max Havelaar* nu helemaal?" *Nieuw Letterkundig Magazijn* 28: 8.
- Arnoldussen, Paul. 1 Feb. 2010. "Droogstoppel hertalen was een feest." *Het Parool*. 7 Feb. 2015. <<http://vorige.nrc.nl/nrcweekblad/article2501739.ece/>>.
- Böhm, Tom. 2010. "'De wakkerschudder is een weldoener' - Multatuli's actualiteit." *'Misschien is niets geheel waar... en zelfs dát niet'. Multatuli: inspiratiebron voor vrijdenkers en humanisten*. Ed Bert Gasenbeek. n.p.: Papieren Tijger/Vrije Gedachte. 15-38.
- Emmer, Piet. 2010. "De *Max Havelaar*: een pleidooi voor meer kolonialisme." *Nieuw Letterkundig Magazijn* 28: 12.
- Es, Gijsbert van. 2010. "De hertaler aan het woord." *Nieuw Letterkundig Magazijn* 28: 2-5.
- _____. 2013. "Hertaling 'Max Havelaar': 7de druk verschenen." 7 Feb. 2015. <<http://www.gijsbertvanes.nl/maxhavelaar/>>.
- Februari, Marjolijn. 6 Feb. 2010. "Help, de literatuur wordt mishandeld." *De Volkskrant*. 7 Feb. 2015. <<http://www.volkskrant.nl/boeken/help-de-literatuur-wordt-mishandeld~a980781/>>.
- Francken, Eep. 2010. "*Max Havelaar* bewerken, oefening baart kunst?" *Nieuw Letterkundig Magazijn* 28: 10-11.
- Grave, Jaap. 2011. "Van Piet Protest tot Max Havelaar: de oogst van het jubileumjaar." *Over Multatuli* 33(66): 104-109.
- Ham, Laurens. 4 Aug. 2010. "Ik blijf altijd verongelijkt." *De Groene Amsterdammer*. 7 Feb. 2015. <<http://www.groene.nl/artikel/ik-blijf-altijd-verongelijkt>>.
- Houcke, Stan van. 11 Feb. 2010. "Gijsbert van Es van de NRC 2." 7 Feb. 2015. <<http://stanvanhoucke.blogspot.be/2010/02/gijsbert-van-es-van-de-nrc-2.html>>.

- Kets, Annemarie. 2010. "Ik zal gelezen worden!" *Nieuw Letterkundig Magazijn* 28: 6
- Luis, Janet. 12 Feb. 2010. "Welnu, barbaar, lees verder!" *NRC Handelsblad*. 7 Feb. 2015. <<http://nrcboeken.vorige.nrc.nl/recensie/welnu-barbaar-lees-verder-0>>.
- Luijters, Guus. 10 Feb. 2010. "Hertaalde Havelaar is een ramp." *Het Parool*. 7 Feb. 2015. <<http://vorige.nrc.nl/nrcweekblad/article2501743.ece/>>.
- "Max Havelaar (hertaalde versie)." Scholieren.com. 7 Feb. 2015. <<http://www.scholieren.com/boekverslag/69020>>.
- Multatuli. 1950. *Volledige werken*. Amsterdam: Van Oorschot.
- _____. 1987. *Max Havelaar of de Koffievelingen der Nederlandsche Handelmaatschappij. Ingeleid en van verklarende noten voorzien door Willem Frederik Hermans*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- _____. 2014. *Max Havelaar of de Koffievelingen van de Nederlandse Handelmaatschappij. Hertaald en bewerkt door Gijsbert van Es*. 8 ed. Amsterdam: Nieuw Amsterdam NRC Boeken.
- Parlevliet, Sanne. 2011. "Oude verhalen voor jonge lezers. Over bewerkingen van literaire klassiekers." *Verslagen en Mededelingen van de KANTL* 121(1): 71-86.
- Peeters, Carel. 3 Feb. 2010. "Multatuli is niet stuk te bewerken." *Vrij Nederland*. 7 Feb. 2015. <<http://www.vn.nl/Artikel-literaire-kroniek/Multatuli-is-niet-stuk-te-bewerken.htm?forum=645&message=33897&post=true>>.
- Pol, Barber van de. 25 May 2010. "Botox." *deReactor.org. Platform voor literaire kritiek*. 7 Feb. 2015. <<http://www.dereactor.org/home/detail/botox/>>.
- Zonneveld, Peter van. 2010. "Max Havelaar: kwaliteit, hypocrisie, ijdelheid en actualiteit." *Nieuw Letterkundig Magazijn* 28: 7.